॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ॥

॥ अथ ॥

-॥ प्रजापतिस्मृतिः ॥-

—:※:※:※:—

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ ब्रह्माणं प्रति रुचेः प्रश्नः, श्राद्धकालाभिधानञ्च

पितुर्वाक्यार्थकारी च रुचिः प्रम्लोचया सह ।
नमस्योवाच देवेशं ब्रह्माणं जगतः पतिम् ॥१

ब्रह्मन्विधे विरिञ्चेति धातः शंभो प्रजापते ।
त्वत्प्रसादादिमं धर्मं जग्राह पितृवाक्यतः ॥२

अनया सह तीर्थेषु मया श्राद्धान्यनेकशः ।
कृतानि पितृतुष्ट्यर्थं धनार्थं पुत्रकाम्यया ॥३

स्मृतयश्च पुराणानि त्वया दृष्टान्यनेकशः ।
दृष्टस्त्वनेकधा धातः श्राद्धकल्पः सविस्तरः ॥४

तथाऽप्यसंशयापन्नं क्रियमाणविधिं वद ।
येन विज्ञानमात्रेण न मुह्येऽहं कदाचन ॥५

चतुर्णामपि वेदानां शाखाः सन्ति सहस्रशः ।
अज्ञानादल्पशास्त्रार्था मोहयन्ति पदे पदे ॥६

कस्मिन्काले च कर्तव्यं कर्ता श्राद्धस्य कीदृशः ।
द्रव्यं देशः पाककर्ता कदा विप्रान्निमन्त्रयेत् ॥७

ब्राह्मणाः कीदृशास्तत्र नियमास्तत्र कीदृशाः ।
श्राद्धोपहारपात्राणि भक्ष्यं तत्कालदेवता ॥८

ततः श्राद्धेषु के मन्त्राः पदार्थादिक्रमः कथम् ।
आसनावाहनान्यर्घोऽग्नौ होमः पात्रा(त्र)लम्भनम् ॥९

विप्रभोज्यं पिण्डदानं क्षमापनविधिक्रमम् ।
वैश्वदेवं भृत्यभोज्यं वद सायंतनं विधिम् ॥१०

ब्रह्मोवाच—

पितरस्तव तुष्टा वै रुचे शृणु महामते ।
मालिन्यां रौच्यनामा वै त्वत्तः पुत्रो भविष्यति ॥११

नदीं तर्तुमनाः पारं पराचारस्य वि(वे)त्ति कम्(कः) ।
त(क)ल्पशास्त्र(स्त्राणि)स्मृतयः श्राद्धकल्पा बुधैर्द्विजाः(कृताः)॥

ममापि संशयस्तत्र श्राद्धकल्पाम्बुधौ रुचे ।
तथाऽपि शास्त्राण्यालोच्य वक्ष्ये निःसंशयं वचः ॥१३

शास्त्रनिष्ठैः शुक्रवाक्यैर्मुह्यन्ति द्विजसत्तमाः ।
भवन्ति बलिनस्तस्माद्राक्षसा बलहारिणः ॥१४

निरस्य शुक्रवाक्यानि(णि) सिद्धान्तस्मृतिनिश्चयम्।
श्राद्धकल्पस्य वक्ष्येऽहं भक्त्या तुष्टो रुचे तव ॥१५

त्वया पृष्टं कदा श्राद्धं रुचे प्रम्लोचया सह।
शृणु संक्षेपतो वच्मि कालकर्ता ह्यनुक्रमात् ॥१६

वृद्धौ क्षयेऽह्नि ग्रहणे युगादौ महालये श्राद्धममासु तीर्थे।
सूर्यक्रमे पर्वसु वैधृतौ च रुचौ व्यतीपातगतेऽष्टकासु ॥१७

द्रव्यस्य संपत्सु मुन्यं (नी)न्द्रसङ्गे काम्येषु मन्वादिषु सद्व्रते स्यात्।
छायासु मातंगभवासु नित्यं श्राद्धस्य कालः स च सर्वदोक्तः ॥१८

वृद्धौ प्राप्ते च यः कुर्याच्छ्राद्धं नान्दीमुखं पुमान्।
तस्याऽऽरोग्यं यशः सौख्यं विवर्धन्ते धनप्रजाः ॥१६

श्राद्धं कृतं येन महालयेऽस्मिन्पित्रोः क्षयाहे ग्रहणे गयायाम्।
किमश्वमेधैः पुरुषैरनेकैः पुण्यैरिमैरन्यतमैः कृतैः किम् ॥२०

दर्शश्राद्धं च यः कुर्याद् ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः।
पितरस्तेन तुष्टा वै प्रयच्छन्ति यथेप्सितम् ॥२१

माघे पञ्चदशी कृष्णा नभस्ये च त्रयोदशी।
तृतीया माधवे शुक्ला नवम्यूर्जे युगादयः ॥२२

भाद्रे कलिर्द्वापरे चैव माघे त्रेतातृतीया नवमी कृते च।
युगादयः पुण्यतमा इमाश्च दत्तं पितॄणां किल चाक्षयं स्यात् २३

यावदायाति तत्पर्व वर्धते द्विगुणक्रमम्।
दिने दिनेऽखिलं दानं दत्तं वैधृतपर्वणि ॥२४

संक्रान्तौ च व्यतीपाते मन्वादिषु युगादिषु।
श्रद्धया स्वल्पमात्रं च दत्तं कोटिगुणं भवेत् ॥२५

पूर्वजान्मनुजान्देवान्सति द्रव्ये न वै यजेत् ।
मन्दाग्नि रामयावी च दरिद्रश्च प्रजायते ॥२६

छायासु सोमोद्भवजासु पुण्यं देवार्चनं गोतिलभूप्रदानम् ।
करोति यो वै पितृपिण्डदानं दूरे न तस्यास्ति विभोर्विमानम् ॥२७
चन्द्रग्रहे लक्षगुणं प्रदत्तं विवर्धते कोटिगुणं रविग्रहे ।
गजाश्वभूरुक्मतिलाज्ययोषिद्दानस्य संख्या न मयाऽत्र गण्यते ॥२८

पितॄणां नरकस्थानां जलं तीर्थस्य दुर्लभम् ।
तेन संतर्पिताः सर्वे स्वर्गं यान्तीति मद्वचः ॥२९
अष्टकासु च सर्वासु तथा चान्वष्टकासु च ।
पिण्डदानं प्रकर्तव्यमक्षय्यतृप्तिकारकम् ॥३०
अष्टकासु च सर्वासु साग्निकैर्नवदैवतम् ।
पित्राद्यं मातृमध्यं च कर्तव्यं न निरग्निकैः ॥३१
महायज्ञरतः शान्तो लौकिकाग्निं च रक्षयेत् ।
धर्मशास्त्रोक्तमार्गी या स साग्निकसमो मतः ॥३२
इष्टे गृहसमायाते पूज्ये यज्वनि मन्त्रदे ।
वेदज्ञैः सर्वशास्त्रज्ञैर्हृष्यन्त्यखिलपूर्वजाः ॥३३
व्रतस्थो व्रतसिद्ध्यर्थं श्राद्धं कुर्यादपिण्डकम् ।
विना श्राद्धेन यत्कर्म तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥३४
सपिण्डदानं सौभाग्यं काम्यश्राद्धं त्रिपौरुषम् ।
कार्यं भार्यासु तेनैतत्सर्वकामफलप्रदम् ॥३५
नित्यश्राद्धं सदा कार्यं पितॄणां तृप्तिहेतुकम् ।
स विष्णुरिति विज्ञेयो नित्यं प्रीणाति पूर्वजान् ॥३६

श्राद्धान्यनेकशः सन्ति पुराणोक्तानि वै रुचे !।
फलप्रदानि सर्वाणि तेषामग्र्यो महालयः ।।३७
सत्यवाक् शुद्धचेता यः सत्यव्रतपरायणः ।
नित्यं धर्मरतः शान्तः स भिन्नालापवर्जितः ।।३८
अद्रोहोऽस्तेयकर्मा च सर्वप्राणिहिते रतः ।
स्वस्त्रीरतः सविनया (यो) नयचक्षुरकर्कशः ।।३९
पितृमातृवचःकर्ता गुरुवृद्धपराष्टि (ति) कः ।
श्रद्धालुर्वेदशास्त्रज्ञः क्रियावान्भैक्ष्य (क्ष) जीवकः ।।४०
स तु श्राद्धं यदा कुर्यात्पत्रपाकेन सद्द्विजैः ।
तदा श्राद्धसहस्रैर्यत्प्रीतिस्तज्जायते भृशम् ।।४१
तिर्यङ्मनुष्ययोर्नौ हि को भेदः क्षुत्तृषा समाः ।
सत्यवाङ्मानुषो धर्मः सुखं दुखं समं स्मृतम् ।।४२
भैक्ष्यं (क्षं) द्रव्यं हि विप्राणां क्षत्रियाणां प्रजार्पितम् ।
वैश्यानां कृषिवाणिज्यं शूद्राणां सेवयाऽऽगतम् ।।४३
धनं पवित्रं विप्राणामस्ति तीर्थसमर्पितम् ।
तर्पयेत्तेन वै देवान्मृतान्पितृगणातिथीन् ।।४४
स्वस्ति वाच्य द्विजैर्नीतं धनं दुष्टप्रतिग्रहम् ।
अग्नितीर्थेषु पतितं सद्यो याति पवित्रताम् ।।४५
अयाचितं धनं पूतं शुक्लवृत्त्या समागतम् ।
विवाहलब्धं वेजिनं (विजितं) पैत्रं(पित्र्यं)शिष्यनिवेदितम् ।।४६
ब्राह्मणः क्षत्रियविशां जीव्यवृत्तिं समाश्रयेत् ।
स्ववृत्तेरुपहानित्वान्न श्ववृत्त्या (त्तिं) कदाचन ।।४७

वर्णानां तु त्रिधा वृत्तिरुत्तमा मध्यमाऽधमा।
ह्रासपुण्यफलांशस्य क्रमात्तद्धनदानलः (तः) ॥४८
धनं चिकित्सासंबन्धि ग्रामयाच(ज)कगायिनी(नाम्)।
कथं त्व (या) च समानीतमग्राह्यं पितृकर्मणि ॥४६
चित्रकृन्नटवेश्यानां धारकार(रे)क्षमर्दिनाम्।
स्वस्त्या अपि न तद्ग्राह्यं धनं कथककूटयोः ॥५०
मूल्यैश्चिकित्सां कुरुते कथां चित्रां तनोति यः।
गीतं गायति भृत्यर्थं विप्रः सन्प्लवगो मतः ॥५१
युगधर्मेण वर्णानां धनं ग्राह्यं द्विजातिभिः।
प्रकृतिना परिस्वस्त्या न्यायागतमथो यदि ॥५२
सरित्समुद्रतोयैक्ये वापीकूपसरित्तटे।
देवजुष्टे च संप्राप्ते देशे श्राद्धे गृहान्तरे ॥५३
धात्रीबिल्ववटाश्वत्थमुनिचैत्यगजावि(न्वि)ना।
श्राद्धं छायासु कर्तव्यं प्रासादाद्रौ महावने ॥५४
न गहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते।
गृहे तिष्ठति सा यावत्तावत्तीर्थसमं गृहम् ॥५५
पत्नी पाकं यदा कुर्यात्पुत्रः पुष्पकुशान्हरेत।
किं गयायां यदि श्राद्धं स्वकाले स्वगृहे भवेत् ॥५६
स्वगोत्रा सुभगा नारी भ्रातृभर्तृसुतान्विता।
गुरुशुश्रूषणोपेता पित्रन्नं कर्तुमर्हति ॥५७
आचार्यानी मातुलानी पितृमातृस्वसा स्वसा।
एता ह्यविधवा कुर्युः पितृपाकं सुता स्नुषा ॥५८

बहुप्रजास्तु या नार्यो भ्रातृवत्यः कुलोद्भवाः ।
पञ्चाशत्परितोऽब्दानां यदि वा विधवा अपि ॥५६
पितृव्यभ्रातृजायाश्च मातरः पितृमातरः ।
कुर्युः सदा पित्र (त्र्यं) मृदुः(दु)शीला च गोत्रिणी ॥६०
सितार्द्रवाससा युक्ता मुक्तकेशा विकञ्चुकी ।
शिरोस्नाता व्याधिता स्त्री पाकं कुर्यान्न पैतृकम् ॥६१
भ्राता पितृव्यो भ्रातृव्यः स्वसृपुत्रः स्वयं पचेत् ।
पित्रान्नं (ताऽन्नं) च सुतः शिष्यो दौहित्रो दुहितुः पतिः ॥६२
अक्रोधनैः शौचपरैरिति गाथामुदीरयन् ।
सायमामन्त्रयेद्विप्राच्छ्राद्धे दैवे च कर्मणि ॥६३
निमन्त्रणं स्वयं दद्याद्भ्रातृ(ता)शिष्यः सुता अपि ।
न स्त्रीबालैः स्वगोत्रान्यैर्न ख्याप्यं न च दूरतः ॥६४
दैवे वृद्धौ तीर्थकाम्यनदोत्पन्नैः(न्ने)समागते ।
न दुष्यति मनःस्थैर्यात्प्रातः सद्योनिमन्त्रणम् ॥६५
प्रसाद्यतामितीत्युक्त्वा द्विस्त्रिर्देयं निमन्त्रणम् ।
यत्स्वीकृतं क्रिया सम्यक्सत्यं वितथमन्यथा (!) ॥६६
यतीनामगृहस्थानां प्राघूर्णब्रह्मचारिणाम् ।
सर्वदानं मन्त्रणं बन्धुभृत्यबालसुहृत्स्त्रिया (!) ॥६७
अदैवान्तरतःश्राद्धदम्पत्यङ्गी वृथा भवेत् (!)
निमन्त्रणं भवेद्यस्य लोभात्काकत्वमाप्नुयात् ॥६८
निमन्त्रणेऽप्रयातव्यं तं नियुक्तो लघुर्व्रजेत् (!) ।
सर्वदानलघोर्ज्येष्ठौ वृथापाकी तु वा यतः (!) ॥६९

ब्रह्मकर्मरताः शान्ता अपापा अग्निसंश्रिताः ।
कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठा वेदार्थज्ञाः कुलोद्भवाः ॥७०
मातृपितृपराश्चैव ब्राह्म्यै (ह्म) वृत्त्युपजीविनः ।
अध्यापको ब्रह्मविदो ब्राह्मणाः श्राद्धसंपदि ॥७१
स्वकीयशाखिनो मुख्याः श्राद्धे वेदविदां वर ! ।
पङ्क्तिपावनाः सर्वेषामेको वै सामविद्भवेत् ॥७२
गुरुश्वशुरजामातृदौहित्रभगिनीसुताः ।
आसनार्हाः पितृश्राद्धे योग्याः पूज्याश्च मातुलाः ॥७३
भार्या रजस्वला यस्य हृता त्यक्त्वा दिवं गता ।
अश्राद्धार्हाः सर्वंध्यास्य मृतनुकं गर्भदूषिता(!) ॥७४
योऽभार्यः सन्बलं चेतः संयम्याविधरो भवेत् ।
क्रियापरः श्रुतेर्वेत्ता श्राद्धे वै भोजयेत्पितुः ॥७५
श्रुतिज्ञं कुलजं शान्तं प्रजावन्तं जितेन्द्रियम् ।
मृतभार्यमपि श्राद्धे भोजयेदविशङ्कितः ॥७६
अप्रजो मृतपत्नीकः सर्वकर्मसु गर्हितः ।
छन्दो विनाऽपि न स्थेयं दिनमेकं विनाऽऽश्रमम् ॥७७
यस्य पुत्राः सदाचाराः श्रुतिज्ञा धर्मसंमुखाः ।
पितृभक्तिरता दान्ता न वैधव्यं (धुर्यं) मृतस्त्रियि ॥७८
तुरीये धाम्नि यस्तिष्ठेत्संधौ मध्यनिशि क्षणम् ।
अनार्योऽप्यनपत्योऽपि श्राद्धे पुण्यैरवाप्यते ॥७९
षोडशाब्दात्परं श्राद्धे विप्राणां सप्तसप्तकैः ।
भोजयेत्पितृकार्यार्थे ततोऽन्यान्देवकर्मणि ।

न पुत्रपुत्री तदपत्यभार्या न बन्धुरङ्गीकृतचित्तधारणम् ।
संप्राप्य वैधव्य(धुर्य) मनङ्गसंभवो यस्तिष्ठति व्यक्ततया स वर्ज्यः ॥८
रोगी हीनातिरक्ताङ्गः काणः पौनर्भवस्तथा ।
अवकीर्णी कुण्डगोलौ कुनखो श्यावदन्तकः ॥८२
भृतकाध्यापकः कुष्ठी कन्यादूष्यभिशस्तकः ।
क्लीबान्धमूकबधिराः कुजशी (नखी) वृषलीपतिः ॥८३
परपूर्वापतिः स्तेनः कर्मदुष्टश्च निन्दितः ।
भोक्तारः षोडशे यस्य (ये च) ते वर्ज्या द्रव्यलोभतः ॥८४
वृषोत्सर्गस्य कर्तारो वर्जनीयाः सदैव हि ।
पितुर्गृहेषु या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ॥८५
सा कन्या वृषली ज्ञेया तत्पतिर्वृषलीपतिः ।
महिषीत्युच्यते भार्या सा चैव व्यभिचारिणी ॥८६
तान्दोषान्क्षमते यस्तु स वै माहिषकः स्मृतः ।
अज्ञानादथ वा लोभान्मोहाद्वाऽपि विशेषतः ॥८७
समघ योऽन्नमादाय महार्घं तु प्रयच्छति ।
स वै वार्धुषिको नाम अनर्हः सर्वकर्मसु ॥८८
वृषोत्सगस्य कर्तारं यदि पश्यन्ति पूर्वजाः ।
रौरवं नरकं यान्ति कुम्भीपाकं सुदारुणम् ॥८९
कालालकं वार्धुषिकं मध्ये च वृषलीपतिम् ।
श्राद्ध माहिषकं दृष्ट्वा निराशा यान्ति पूर्वजाः ॥९०
यो लोभादसवर्णानामाद्यश्राद्धान्यनुक्रमात् ।
स षोडशाकं (शं) वृषोत्सर्गं कुर्यात्कालालकः स्मृतः ॥९१

अथ श्राद्ध नियमानाह—

दन्तधावनताम्बूलं स्निग्धस्नानमभोजनम्।
दानं प्रतिग्रहो होमः श्राद्धभुगष्ट वर्जयेत् ॥९२
श्राद्धे निमन्त्रितो विप्रो वर्जयेत्स्त्रीनिषेवणम्।
पूर्वेद्युश्च परेद्युश्च वर्जयेद्भोजनद्वयम् ॥९३
नीचसंभाषणं याज्यं दिवानिद्रां प्रतिग्रहम्।
क्षौममुष्णोदकैः स्नानं वर्जयेच्छ्राद्धकृद् ध्रुवम् ॥९४
न च सीमान्तरं गच्छेन्न श्मशानं जिनालयम्।
श्राद्धकृत्सर्वदा पश्येन्नोदक्याः (क्यां) श्वपचं शवम् ॥९५

श्रीखण्डं दर्भसूत्रं यवतिलतुलसीशतपवित्रा(शातपत्रं च) कर्वा
धूपं(पो)दीपोदपात्रं कुसुम्भ(म)फलजत्यं(लं) पत्रभूम्भोम(म्यास)नानि।
श्रीशः शाल्वे च पात्रे द्विजमधुसकृदाच्छिन्नहेमार्घपात्राण्यन्नं-
श्राद्धोपहारः सुतगृहगृहणीशुभ्रवासांसि कालः ॥९६

श्रीखण्डमर्चयेच्छ्रेष्ठं सकर्पूरं सकेसरम्।
पूर्वजानां तु देवानां नान्यन्मलयजादिकम् ॥९७
मन्त्रपूता हरिद्वर्णाः प्रातर्विप्रसमुद्धृताः।
गोकर्णमात्रा दर्भाः स्युः पवित्रा पुण्यभूमिजाः ॥९८
शुक्लः कृष्णः कृष्णतरश्चतुर्थो जर्तिलस्तिलः।
उत्तरोत्तरतः श्राद्धे पितृणां तृप्तिकारकाः ॥९९
तुलस्यः सर्वदेवानां समञ्जर्यः शुभावहाः।
पूर्वजानां यथा प्राप्ता सैकोद्दिष्टे विमञ्जरी ॥१००

अगस्त्यं भृङ्गिराजं च तुलसी शतपत्रिका ।
तिलं च तिलपुष्पं च षडेते पितृवल्लभाः ॥१०१
त्रिगुणं सूत्रमादाद्यात्प्रतिपिण्डं नवोद्गतम् ।
सामगानां तु संलग्नं सर्वेषामेकतन्तुना ॥१०२
धूपं (पो) गुग्गुलुना कार्यं(र्यो) दीपस्तैलघृतेन तु ।
तुलसीशतपत्राभ्यां पूजनं पितृवल्लभम् ॥१ ३
चम्पको दमनः कुन्दकल्स(र)वीरोऽथ केतव ।
जातिदर्शनमात्रेण निराशा यान्ति पूर्वजाः ॥ ४
अनन्तर्गर्भिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च ।
प्रादेशमात्रं सर्वत्र पवित्रं सर्वकर्मसु ॥१०५
वासश्चतुर्विधं प्रोक्तं त्वक्सूत्रं कृमिरोमजम् ।
उत्तरोत्तरतः श्रेष्ठं प्रक्षाल्यं श्राद्धकर्मणि ॥१०६
धौतं सप्ताष्टहस्तैः स्यादुत्तरीयं तदर्धकम् ।
वाससी सर्वदाचा (धा)र्यं दग्धरूक्ष्या(क्षा)र्द्रवर्जिते ॥१०७
त्यजेत्पर्युषितं पुष्पं त्यजेत्पर्युषितं जलम् ।
न त्यजेज्जाह्नवीतोयं तुलसीदलपङ्कजम् ॥१०८
गोमयेनोपलिप्ता भूः पवित्रा सर्वकर्मसु ।
गोमूत्रेणोक्षिता तीर्थे विष्णुपादाम्बुसेविता ॥१०६
पात्राण्यर्घ्याणि ख(खा)ड्गानि हेमरूप्यमृदामपि ।
उ(औ)दुम्बराणि प(पा)र्णानि देवत्वे(क्त)त्योद्भवानि च ॥११०
हेमरूप्यमये पात्रे पिण्डत्रयं विनिक्षिपेत् ।
शौल्वे कांस्ये खाड्गपात्रे न च मृण्मयकाष्ठजे ॥१११

पाकपात्राणि शौल्वानि सर्वधातुमयानि वा ।
सर्वेभ्यो मृण्मयं श्रेष्ठमग्निपूतजलाप्लुतम् ॥११२
लोहपात्रेषु यत्पक्वं तदन्नं काकमांसवत् ।
भुक्त्वा चान्द्रायणं कुर्याच्छ्राद्धे नान्येषु कर्मसु ॥११३
ताम्रपात्रे न गोक्षीरं पचेदन्नं न लोहजे ।
क्रमेण घृततैलाक्ते ताम्रलोहे न दुष्यतः ॥११४
रौप्यहैमानि पात्राणि नव्यसौराष्ट्रजानि वा ।
पत्रावल्यः पवित्राः स्युर्विप्राणां श्राद्धभोजने ॥११५
कांस्यखर्परशुक्राश्ममृत्काष्ठफललोहजैः ।
नाऽऽचामेद्वैकृतैः पात्रैः श्राद्धे वै चर्मवारिणा ॥११६
औदुम्बरेण पात्रेण कुर्यादाचमनक्रियाम् ।
तारताम्रसुवर्णांशैर्मिश्रधातुसमुद्भवैः ॥११७
कांस्यपात्राच्च्युतं वारि स्नाने च देवतार्चने ।
श्वानमूत्रसमं तोयं पुनः स्नानेन शुध्यति ॥११८
नीवारा माषमुद्गाश्च गोधूमाः शालयस्तथा ।
यवाश्च चणकाश्चैव श्राद्धे भक्ष्यास्तथा तिलाः ॥११९
कदलीकन्दफलकं धात्री बिल्वी च तूलकाः ।
कारकद्रोणपुष्पी च तण्डुली चक्रवर्तिका ॥१२०
उपोदकी चर्मफलं कोशातक्याः फलं शमी ।
जीवन्ती तुण्डिकाऽम्लीका कालशाकस्तथाऽऽर्द्रकम् ॥१२१
उर्वारुक्षीरिणीपीलुद्राक्षाम्रकदलीफलम् ।
बीजपूरं कलिम्बुनि चर्भटं जानि चिर्भटम् (!) ॥१२२

कर्कोटकं कारवेल्लं सूरागं मृष्टपिण्डिकाः ।
कोटिभण्टं तत्त्रिविधं निशाचिह्नी च वासुकः (?) ॥१२३
मरीचं हिङ्गु तैलानि सद्द्रव्याण्यविदाहि च ।
श्राद्धे श्वेतानि मुख्यानि तथा लवणजीरकैः ॥१२४
गवां क्षीरं दधि घृतं क्षौद्रमिक्षुरसं तथा ।
शर्करा गुडमत्स्यण्डी तथा मृष्टफलानि च ॥१२५
श्यामाकान्कोद्रवान्कङ्गून्कलञ्जान्राजमाषकान् ।
निष्पावकान्कदम्बानि वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥१२६
कलिङ्गं चैव वृन्ताकं कूष्माण्डं रक्तनीलकम् ।
हस्तीमुण्डफलं मर्ज्यमलाबु च तुषाम्रकम् ॥१२७
करीरजं कुमारीजं सार्षपं राजिकोद्भवम् ।
वर्जयेत्पितृकार्येषु वल्लकौसुम्भपर्परौ ॥१२८
क्षीरं दधि घृतं तक्रमविच्छागसमुद्भवम् ।
माहिषं च दधि क्षीरं श्राद्धे वर्ज्यं प्रयत्नतः ॥१२९
माहिषं मृतवत्सागोः सूतिकागोश्च वर्जयेत् (?) ॥१३०
मिश्रितं धेनुपयसा सापत्यमहिषीपयः ।
मेध्यमभ्युक्षितं गा(ह्य)तद्गायत्र्या सर्वकर्मसु ॥१३१
क्षैरं कठिनपक्वं स्याद्याघसं स्याद्विलेपकम् ।
पीशी(रं)द्रवरूपं तत्क्षीरे यन्त्रिविधामता (?) ॥१३२
पितृमानवदेवानां पाशीरक्षीरपायसैः (?) ।
जायते परमा तृप्तिः समध्वाज्यैः सशर्करैः ॥१३३

पायसं शूद्रतो ग्राह्यं यद्यम्बुरहितं भवेत् ।
नव्यमृत्पात्रपक्वं चेत्पित्रर्थेऽपि न दुष्यति ॥१३४
पायसं सक्तवो धानास्तिलपिष्टं तथौषधम् ।
साम्बून्येतानि गृह्णीयादपि शूद्रान्न दुष्यति ॥१३५
क्रीतं विप्रघृतं नीत्वा यदि विप्रांश्च भोजयेत् ।
दाता भोक्ता च विक्रेता पूर्वजाश्च पतन्ति ते ॥१३६
लावण्य (क्य)तित्तिरिशकुन्तकपिञ्जलानां
भारण्डसारसमसू(यू)र[क]वी(की)रकाण(णाम्) ।
धूम्यारकारिकुटरीदहनाटभार-
द्वा[जा]ख्यलाटशि(कुर?)रीकिकिदीविकानाम् ॥१३७
सारङ्गशम्बरवराहककृष्णसार
शशसानि(शाशानि)दुर्लभतमानि सदा पितॄणाम् ॥१३८
खङ्गमांसैर्यदा पिण्डान्कुर्याद्वा भोजयेद्द्विजान् ।
तदा भवति पूर्वेषां तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥१३९
खड्गास्थि यदि विद्येत श्राद्धकाले समीपगम् ।
गयाश्राद्धे न सा तृप्तिः पितॄणां सा भवेत्तदा ॥१४०
कथयन्तीति पितरः कुले कश्चिद्भविष्यति ।
यः खड्गमांसपिण्डांश्च कुर्याद्वा पितृभोजनम् ॥१४१
कूर्चलो विलमण्डश्च गोधा कक्कपजाहकः (?) ।
पञ्च पञ्चनखा ह्येते दुर्लभाः श्राद्धकर्मणि ॥१४२
व्याधेभ्यो मेध्यमांसानि ग्राह्याणि द्रव्यपर्ययैः ।
पित्रर्थं स्वगृहे हिंसन्खादन्मांसं न पापभाक् ॥१४३

विना श्राद्धं विना यज्ञं मधुपर्कविधिं विना ।
पापी स्यात्स्वार्थतः कुर्वञ्जीवघातं बलिं विना ॥१४४
न जीवेन विना तृप्तिर्जीवस्यापि हि सर्वदा ।
अतः ससर्ज भगवाञ्जीवो जीवेन हिंस्यते ॥१४५
प्रवृत्तिर्व(त्तिं व)चनात्कुर्वन्निवृत्तिर(म)पि कर्मणाम् ।
एवं व्यवहरेन्नित्यं गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥१४६
न प्रवृत्तेः पुण्यहानिस्तन्निवृत्तेर्महत्फलम् ।
तदा दातव्यं धर्मज्ञैर्धर्मकारुण्यसंश्रय:(यैः) ॥१४७
कारुण्यं प्राणिषु प्रायः कर्तव्यं पुण्यहेतवे ।
अहिंसा परमो धर्मस्तस्मादात्मवदाचरेत् ॥१४८
यज्ञेषु पशुहिंसायां सावर्णिव्यवसायवत् ।
फलं सहस्रगुणितं हिंस्यो राजा भवेदनु ॥१४६
कारुण्यात्सर्वभूतेषु आत्मवंतः सतः सतः ।
उक्तकर्मसु सर्वत्र तदामांसनिषेधनम् ॥१५०
मद्यमप्यानृ(प्यमृ)तं श्राद्धे कलौ तत्तु विवर्जयेत् ।
मांसान्यपि हि सर्वाणि युगधर्मक्रमाद्भवेत् ॥१५१
अतो माखा(षा)न्नमेवैतन्मांसार्थे ब्रह्मणा कृतम् ।
पितरस्तेन तृप्यन्ति श्राद्धं कुर्व(र्या)न्न तद्विना ॥१५२
यथा बलिष्ठं मांसत्वान्माखा(षा)न्नपि तत्समम् ।
सौगन्धिकं च स्वादिष्ठं मधुरं द्रव्यभेदतः ॥१५३
भक्ष्यं भक्ष्यविधौ यत्तु गर्हितं तद्विवर्जयेत् ।
अभक्ष्यमपि भक्ष्यं स्याद्देशधर्मेण वै मुने ॥१५४

अथ(थ) शब्दस्तु रवि भागे जव्यान्ते राजवर्जिते (!) ।
वाजं देयं प्रयत्नेन कथि (अर्थि)भ्यो वज्रमिश्रितम् ॥१५५
त्रिमुहूर्तस्तु प्रातः स्यात्तावानेव तु संगवः ।
मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्णस्तथैव च ॥१५६
सायं तु त्रिमुहूर्तः स्यात्पञ्चधा काल उच्यते !
अतोऽपराह्णः पूर्वेषां भोज्यकाल उदाहृतः ॥१५७
आरम्भं कुतपं(पे) कुर्याद्रौहिणं तु न लङ्घयेत् ।
एतत्पञ्चमुहूर्तान्तः श्राद्धकाल उदाहृतः ॥१५८
मुहूर्तास्तत्र विज्ञेया दश पञ्च च सर्वदा ।
तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः ॥१५६
विवृद्धा यत्र पुरतः कुतपस्पर्शिनी तिथिः ।
श्राद्धे सांवत्सराङ्के च निर्णयोऽयं कृतः सदा ॥१६०
आषाढ्याः पञ्चमे पक्षे यान्यहानि तु षोडश ।
क्रतुभिस्तानि तुल्यानि तेषु दत्तं महाफलम् ॥१६१
चतुर्दश्यां समारम्भः पौर्णमासादि पार्वणः ।
प्रातरन्तमजस्रं स्यादस्यान्तः पार्वणो विधिः ॥१६२
ब्राह्मान्मुहूर्तादारभ्य कुर्यान्मासार्धयामतः ।
श्राद्धं महालयं नाम तत्तु तीर्थवदाचरेत् ॥१६३
पक्षेऽपरे च भरणी महती सा प्रकीर्तिता ।
तस्यां श्राद्धं प्रकुर्वीत गयाश्राद्धसमं फलम् ॥१६४
नन्दायां भार्गवदिने मघा(घा)सु च युगादिषु ।
पिण्डपातं प्रकुर्वीत ज्येष्ठपुत्रो विनश्यति ॥१६५

पौर्णमास्यादिसंयोगे योऽधिकुर्यान्महालयम् ।
पिण्डदाननिषिद्धेऽपि न निषिद्धं कदाचन ॥१६६
महालये त्रयोदश्यां भवेद्यदि पितुर्दिनम् ।
पिण्डदानं विप्रभोज्यं श्राद्धं तत्स्याद्गयासमम् ॥१६७
पक्षश्राद्धं वा पञ्चमीप्रभृती(ति) स्यान्महालये ।
पितुः पितामहस्याप्य(पि?) प्रपितामहमृद्दिने ॥१६८
कालो ह्यनन्तरूपस्तु कालो वै परमेश्वरः ।
तस्मात्काले प्रसन्नेन कर्तव्यं कर्म निश्चितम् ॥१६९
गर्भस्थोऽपि [च] दौहित्रो अश्वयुक्प्रतिपद्दिने ।
कुर्यान्मातामहश्राद्धं पितरौ यदि जीवतः ॥१७०
आश्वप्रतिपदि श्राद्धं नन्दीश्राद्धवदिष्यते (?) ।
नात्यंसपाकशुद्धिः (?) स्यादा मध्याह्नाद्विशिष्यते ॥१७१
सूतकादिनिमित्तेन द्रव्याभावादिभेदतः ।
स्थितं महालयं कुर्याद्यावद्वृश्चिकदर्शनम् ॥१७२
कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति वै गुरु[गृह]म् ।
तिष्ठन्त्याकाङ्क्षिणस्तावद्यावद्वृश्चिकदर्शनम् ॥१७३
कन्दमूलफलैर्वाऽपि कर्तव्यं पितृतर्पणम् ।
अन्यथा दारुणं शापं दत्त्वा यान्ति बुभुक्षिताः ॥१७४
एकोद्दिष्टं तु मध्याह्ने दिवसस्य विधीयते ।
आद्ये मुहूर्ते वा [या]मस्य पिण्डदानं च भोजनम् ॥१७५
पितृक्षयाहे संप्राप्ते यदि कश्चिन्महालयः ।
तदा क्षयाहः कर्तव्योऽपरेऽहनि महालयम् [यः] ॥१७६

पूर्वाह्णे कानि[मि]कं श्राद्धं कुर्यान्नान्दीमुखं तथा।
माध्याह्निकं यदा कुर्यान्नित्यश्राद्धं तदा भवेत् ॥१७७
द्वौ दे[दै]वे च त्रयः पित्र्य एकैकमुभयत्र वा।
मातामहानामप्येवं तन्त्रं वा वैश्वदैविकम् ॥१७८
इष्टिश्राद्धे क्रतुदक्षौ काम्ये च ध्वनिरो[धुरिलो]चनौ।
पुरूरवार्द्रवसंज्ञौ [तु] पार्वणे समुदाहृतौ ॥१७९
सापिण्डे कालकामा(मौ)तौ वृद्धौ सत्यवसू स्मृतौ।
यज्ञे च वहवः सन्ति श्राद्धे श्राद्धे पृथक्पृथक् ॥१८०
पितरश्च पितामहास्तथा च प्रपितामहाः।
एवं पार्वणसंज्ञा च तथा मातामहेष्वपि ॥१८१
एषां पत्न्यः क्रमाद्ग्राह्यास्तिस्रस्तिस्रश्च पार्वणे।
उक्तानि चत्वार्येतानि पार्वणानि न पञ्चमम् ॥१८२
वृद्धौ द्वादशदैवत्यान्न चैवान्वष्टकासु च [?]।
षड्दर्शे त्रीणि यज्ञे च एक एव क्षयेऽहनि ॥१८३
पार्वणं च क्षयाहे स्याद्वृद्धौ स्यान्नवदैतम्।
दर्शे षड्दैवतं श्राद्धं काम्ये त्रैपौरुषं भवेत् ॥१८४
वसुरुद्रादित्या अमी इज्यन्ते सहमेलने।
चतुर्थस्यानिवृत्तिः स्याद्दाद्यग्रेतो भवेदिति ॥१८५
श्राद्धं स्त्रीपुंसयोः कार्यमेकोद्दिष्टमसंततेः।
अतः संततिमन्तोऽमी इज्यन्ते बहुभिः सह ॥१८६
आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं पूर्वजाः सन्ति ये कुले।
तृप्ता भवन्ति ते सर्वे पुत्रहस्तेन नान्यथा ॥१८७

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ।
येन केनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयेत्सुधीः ॥१८८
सैकोद्दिष्टं दैवहीनं यतः पुत्रो न विद्यते ।
आयान्ति पुत्रिणः पूर्वे देवर्षिपितृवेष्टिताः ॥१८९
दर्शे द्वे पार्वणे कार्ये मातुर्मातामहस्य च ।
क्षयाहे च पितुर्मातुः पार्णवं (पार्वणं) पार्बणं कृतम् ॥१९०
अम्बष्टकासु नवभिः पिण्डैः श्राद्धमुदाहृतम् ।
पित्रादौ मातृमध्यस्थं ततो मातामहान्तिकम् ॥१९१
अन्वष्टक्ये पितृभ्यश्च ततस्त्रीभ्यश्च दैवतम् ।
ताभ्यस्त्वदैवतं वृद्धौ तेभ्यश्चापि सदैवतः (?) ॥१९२
मातरः प्रथमं पूज्याः पितरश्च ततः परम् ।
मातामहश्च तदनु वृद्धिश्राद्धे त्वयं क्रमः ॥१९३
पार्वणानि मयोक्तानि विपरीतानि तानि ते ।
अथर्वणास्तर्पयन्ति तद्वेदोक्तमतं यथा ॥१९४
अतिथिं श्राद्धरक्षार्थमते(न्ते) विष्णुस्वरूपिणम् ।
निवेशाये वि(द्वि)ष्णुसमं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥१९५
कव्यवाहादयो येऽमी विद्यन्ते ये च पूर्वजाः ।
सर्वेषामेव वर्णानां श्राद्धे तृप्यन्ति देवताः ॥१९६
साक्षाद्विष्णुर्धर्मराजः श्राद्धदेवश्च कथ्यते ।
विश्वे देवाः पितृतिथिः सर्वं विष्णुरिति स्मृतम् ॥१९७
पूर्वजास्तुष्टिनायान्ति दाता भोक्ता न संशयः ॥१९८

इति प्रजापतिस्मृतिः समाप्ता ।

ॐ तत्सत्